

Іларіон СЛИНЬКО,
доктор філологічних наук,
професор кафедри української мови
Чернівецького держуніверситету

Яким буде наш Правопис?

У цьому році опублікований Проект третього видання «Українського правопису»¹. З часу другого видання минуло майже три десятиріччя. Виникає питання – навіщо змінювати Правопис, яким користувалося не одне покоління людей, чи є потреба переучуватися в написанні деяких звуків і форм?

Насамперед, як відкреслює акад. В. М. Русанівський, мова йде не про реформу Правопису, а про його вдосконалення. По-друге, Правопис відстав від життя і не давав відповіді на багато питань, які виникали в процесі його використання. По-третє, у другому виданні були припущені певні недоліки та помилки, які необхідно виправити.

Найбільше нарікань спеціалістів і громадськості викликав правопис складних слів, частки не, слів іншомовного походження, прізвищ і географічних назв. Ці розділи в Проекті правопису 1988 р. зазнали значних змін. Впорядкований виклад фактичного матеріалу – він став більш чітким і струнким. Наприклад, правопис слів разом і через дефіс розглядається послідовно за частинами мови; частка не введена в систему правопису інших часток; власні назви поділені за походженням – українські прізвища, слов'янські, неслов'янські. Додані нові параграфи – про загальні правила правопису складних слів, про велику літеру у звертаннях і ремарках, про відмінювання імен, про складні особові імена та прізвища тощо. Майже кожен параграф поповнився новими відомостями, яких так не вистачало для практики нашого друку.

Чимало мовознавців критикувало Правопис 1960 р. за непослідовне написання слів з **пів**. Уславлена примітка на с. 36 Правопису 1960 р. скасована. І тепер

пропонується писати **пів** з словами разом: **піваркуша, півогірка, пів'яблука** — (пор. у Правописі 1960 р. — **пів-аркуша, пів-огірка, пів-яблука**). Дефісне написання збережене тільки у власних назвах: **пів-Європи, пів-Києва**. Не змінилося правило про написання прикметників із значенням кількох кольорів чи їх відтінків через дефіс, але уточнено, що **червоногарячий**, як і **жовтогарячий**, треба писати разом.

Спрощено написання деяких складних прізвищ і географічних назв, напр.: **Дон Жуан, Дон Кіхот, Ван Дейк. Мао Цзедун, Сунь Ятсон, Амудар'я** тощо (пор. у Правописі 1960 р.: **Дон-Жуан, Дон-Кіхот, Ван-Дейк, Мао Цзе-дун, Сунь Ят-сон, Аму-Дар'я**).

Дозволено не подвоювати приголосні у загальних назвах іншомовного походження типу **тона, фін, фортісимо, нето, стакато, лібрето, інтермецо, піанісімо** (пор. у Правописі 1960 р.: **тонна, фінн, фортіссімо, нетто, стаккато, лібретто, інтермеццо, піаніссімо**), що більше відповідає народній вимові. З цих же міркувань запроваджується написання **єна, Ємен**, а не **ієна, Йемен**; **конвеєр, феєрверк, фоє, Ваян**, а не **конвейєр, фейєрверк, фойє, Вайян**; **мадяр**, а не **мадьяр**; **журі**, а не **жюрі**; **теза, антитеза, криза, генеза** — **генезис**, а не **криза** — **кризис, теза, антитеза** — **тезис, антитезис, генезис**. В українській вимові і поширений і в багатьох власних назвах іншомовного походження, а не тільки у загальних словах, особливо після "дев'ятки". Тому пропонуються написання **Сицилія, Чикаго, Бразилія, Скандинавія, Алжир, Вашингтон, Крит, Мадрид, Чилі, Хо Ши Мін**, а не **Сіцілія, Чікаго, Бразілія, Скандінавія, Алжір, Вашінгтон, Кріт, Мадрід, Чілі, Хо Ші Мін**. В народі міцно тримається звичка вимовляти роздільно губні перед йотованими. Тому поширено правило про апостроф у власних назвах. Пропонується писати **В'яземський, В'яльцева, Луб'янцев, Пом'яловський, Рум'янцев, В'язники**, а не **Вяземський, Вяльцева, Лубянецв, Помяловський, Румянецв, Вязники**. Для української народної мови типова чергування приголосних перед суфіксами **-ський, -зький, -цький**. Тому вилучені ті винятки, які були в попередніх виданнях Правопису. Запроваджене написання типу **Данціг** — **данцізький, Лейпціг** — **лейпцізький, Гаага** — **гаазький, Карабах** — **карабаський, Цюрих** —

цюриський, Кандалакша – кандалакський, талиш – талиський, а не данцігський, лейпцігський, гагський, карабахський, цюріхський, кандалакшський, талишський.

Звичайно, всіх побажань про зменшення кількості винятків і спрощення написання складних слів, частки не, великої літери, слів іншомовного походження, власних назв укладачі Проекту правопису врахувати не могли, бо багато хто не брав до уваги той факт, що «Український правопис» базується не тільки на фонематичному принципі (пиши, як чуєш), а й морфологічному (пиши, як побудоване слово), почасти семантичному (пиши, враховуючи значення слова) і традиційному (пиши, як раніше писали), тому необхідно дотримуватися розумного співвідношення між ними. До того ж слід орієнтуватися на російський правопис – в усіх тих випадках, що не зачіпають самобутності української мови.

Щоб наблизити Правопис до народної вимови, вставлений параграф про чергування прийменників з-із-зі-зо. Подається значний матеріал про правопис літери г і слова типу агрус, гава, газда, ганок, гатунок, гвалт тощо, в яких треба вимовляти задньоязиковий зімкнений г. Вказується на більш послідовне вживання кличного відмінка, ніж про це свідчили попередні видання. Унормовані уживаніші в народній вимові деякі форми родового відмінка одними іменників II відміни – байраку, танку, полку, стиду, табуну, інвентарю, гурту (пор. у Правописі 1960 р. Байрака – байраку, танка, полку – полка, стиду – стида, табуна, інвентаря, гурта – гурту).

Не можна сказати, що в Проекті правопису задовільно розв'язані всі проблеми написання складних слів, великої літери, слів іншомовного походження, власних назв. Багато питань, поставлених учасниками обговорення Правопису 1960 р. так і залишилися не з'ясованими. Чому суспільно-трудоий, **всесвітньо-історичний**, адже є суспільний труд, **всесвітня історія**, отже треба писати разом. Чому суспільно корисний, але суспільно-політичний, суспільно-економічний? Чому всього-на-всього, хоча в російському правописі

всього-навсього? Чому Всесвітня федерація профспілок, але Всесоюзна Центральна Рада Професійних Спілок? Чому не усунуті деякі розходження у написанні власних і загальних назв іншомовного походження, зокрема типу Дізель – Дизель, Уатт – ват? Отже, і ці розділи Правопису потребують перегляду та доопрацювання.

Учасники дискусії про друге видання Правопису звертали увагу на те, що він перевантажений зайвими відомостями. Справді, навіщо там докладно описувати чергування о, е з і, е з о, поділ іменників на відміни і групи, подавати зразки відмінювання різних частин мови. Адже це дублювання курсу шкільної граматики, нормативних посібників. Люди з середньою освітою, а саме на них орієнтується Правопис, все це знають, або принаймні повинні знати. Досить звернути увагу на найцікавіші з правописного погляду чергування голосних чи приголосних, форми відмінків, як це робиться в російському правописі. Укладачі Проекту третього видання Правопису на ці зауваження не зважили. Отже, повторюється одна із значних помилок попередніх видань Правопису. Змішуються завдання правопису і нормативного курсу мови. Якщо це можна було в якійсь мірі виправдати для попередніх років, коли не було достатньої кількості підручників і посібників з нормативної граматики, то тепер це неприпустиме явище.

Правописи попередніх років видань відстали від розвитку мовознавчої науки. Деякі пояснення і визначення в їх тексті стоять на нижчому рівні, ніж навіть у шкільних підручниках. Укладачі Проекту правопису, дбаючи за всяку ціну зберегти його стабільність, часто повторюють застарілі положення своїх попередників. Напр., при поясненні ступенювання прикметників використовується поняття “звичайний ступінь”, хоча учням навіть п’ятого класу відомо, що прикметники мають тільки два ступеня порівняння – вищий і найвищий. У прислівниках типу по-батьківському суфікс -ому визначається як закінчення. У формах наказового способу грай, купуй, стій, кінцевий й вважається закінченням, хоча це кореневий звук. Дієприслівники на -чи, -вши, -ши розрізняються як форми теперішнього і минулого часу, а не за видом, як це узвичаєно в середній школі. Дивне твердження, що дієприслівники на -вши,

-ши утворюються від основ минулого часу дієслів. Адже основа минулого часу сама похідна – твориться від основи інфінітива. У розділі про пунктуацію використовуються такі терміни, як безсполучникові складносурядні і складнопідрядні речення. Від таких понять давно відмовилися не тільки в наукових працях, а і в шкільних підручниках.

Не чітке розрізнення деяких понять позначилося на назві і побудові Правопису. Слід відрізнити правопис (орфографію) від пунктуації. Назва «Український правопис» не відбиває справжнього змісту цієї праці, бо в ній подається не тільки правопис (орфографія), а й пунктуація. Тому точніше назвати її «Український правопис і пунктуація». Відповідно, як і в російському правописі, варто виділити дві частини – правопис (орфографія) і пунктуація.

Перший розділ за традицією називається «Правопис невідмінюваної частини слова», тобто маються на увазі питання, пов'язані з коренем та основою слова. Заголовок розділу зовсім не відбиває правописних питань фонетики. Чи не краще зняти цю загальну назву і подати далі так, як ідуть підрозділи – «Голосні», «Чергування голосних», «Приголосні», «М'якшення приголосних», а потім «Правопис префіксів», «Правопис суфіксів»?

Другий розділ називається «Правопис закінчень відмінюваних слів», тобто він стосується словозміни. Однак у ньому подаються відомості із словотвору – про творення ступенів порівняння прикметників, про творення дієприкметників і дієприслівників. Виправдовування тим, що таке розміщення тем зроблене на догоду традиціям «Українського правопису», непереконливе: якщо традиції невдалі, від них слід відмовитися.

Ілюстративна частина Правопису значно оновлена й осучаснена. Але Проект правопису складався, очевидно, з деяким поспіхом, тому в ньому чимало саморобних прикладів – і саме тоді, коли потрібно проілюструвати якусь складну або рідковживану конструкцію.

Отже, на питання про те, яким буде наш новий правопис, можна відповісти, що він буде значно досконалішим і повнішим, ніж попередні. Але працю над Правописом слід продовжити. Необхідно виправити в Правописі всі помилки, припущені в попередніх виданнях: позбутися застарілих уявлень і визначень; розвантажити Правопис від зайвих відомостей, що дублюють нормативні курси мови; переглянути побудову і назву. До Проекту треба обов'язково додати передмову, в якій критично, з погляду сучасної перебудови оцінити попередні видання і сформулювати свої завдання і принципи. Проект третього видання «Українського правопису» необхідно обговорити на ширшій демократичній основі, ніж це робилося досі, обов'язково залучивши до цього якомога більше вчителів.

---

¹ Український правопис (Проект III видання). — К.: Вид-во Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні. — 1988.

Вихідні дані: *Слинько І. Яким буде наш Правопис? // Радянська Буковина. — 1988. — № 205 (25 жовтня). — С. 3.*